

Teresa Lluch, una sortílega davant de la Inquisició de Barcelona (1745)

ANTONI LLAMAS I MANTERO
GRUP D'HISTÒRIA DEL CASAL DE MATARÓ

Fetillera o bruixa?

Moltes vegades, els conceptes de fetillera i bruixa comporten una sèrie de característiques que es van aplicant tant a l'una com a l'altra sense poder distingir massa bé quines són pròpies de la fetillera i quines pròpies de la bruixa, de tal manera que generen certa confusió entre els dos personatges.

Si anem directament a la formulació conceptual donada per l'enciclopèdia, la fetillera és

(...) la persona que practica la fetilleria. Conjunt de pràctiques màgiques amb que hom pretén aconseguir efectes naturals o sobrenaturals pel poder del fetiller o màgic i dels seus ritus màgics. Difereix de les invocacions i prodigis religiosos pel fet que aquests succeeixen en virtut d'una gràcia concedida per Déu i no en virtut de qualsevol altra força. La fetilleria ha estat condemnada per l'Església (...) com a contrària al primer manament del Decàleg.¹

I respecte a la bruixa ens diu:

Dona que, segons la superstició popular, té un poder sobrenatural o màgic que li ve de tenir pacte amb el diable. Dona vella i lletja. Dona vella i dolenta².

Però encara tenim de la bruixa una definició més acurada del prototip que la que fa l'enciclopèdia:

Era mujer, vieja, pobre, analfabeta, viuda y partera-curandera. Aunque sus crímenes eran cosas que ocurrían todos los días, su poder era considerado sobrenatural, procedente del diablo, que la habría hecho su presa a causa del deseo sexual y de la necesidad económica, y habría adquirido derecho sobre ella mediante un pacto y una marca corporal. Volaría por el aire hasta el aquelarre, donde le adoraría, e insultaría y denigraría su fe cristiana.³

Les definicions ens marquen una sèrie de característiques personals i professionals de fetilleres i bruixes, però ens deixen de banda un grapat d'elements que són prou clarificadors, és a dir, la fetillera ho és fonamentalment de l'àmbit urbà, per contra la bruixa ho és del rural. Michelet ens ho diu molt clarament en la seva obra *La Bruja*

¿Dónde vive? En lugares de difícil acceso, en los bosques de zarzas, en las landas, donde los espinos y los cardos enmarañados impiden el paso. Por la noche, se resguarda bajo cualquier dolmen⁴.

¹ *Diccionari enciclopèdic Salvat Català* (1974) Barcelona: Salvat Editores, vol. IV. p. 1475.

² *Op. Cit.*, vol. V, p. 536.

³ LEWELLYN BARSTOW, Anne. *La caza de brujas*. Girona: Ed. Tikal., p. 35-36.

⁴ MICHELET, J. (1987). *La bruja*. Madrid: Akal, Col. Bolsillo, núm. 176, p. 36.

Cartes catalanes.

(Font: Erbvencine.wordpress.com)

La bruixa, té uns poders adquirits ja sigui per via familiar, de mares a filles, àvies a netes, o bé donades pel diable per mitjà del pacte amb ell. La fetillera clàssica, no rep els seus poders del diable, ni tampoc els té per via familiar, sinó per l'estudi que ha realitzat amb una altra fetillera o per l'autoaprenentatge d'un ventall de receptes, fórmules màgiques i encanteris més o menys elaborats que li permeten desenvolupar la seva professió. Si la bruixa té com a tasca fonamental fer el mal a causa del pacte diabòlic, la fetillera no ho té com a característica principal, sinó que la seva feina es concreta en donar satisfacció al client, qui la consultava amb motiu de tot tipus de dificultats humanes. Per exemple, la resolució de problemes relacionats amb l'amor, tan carnal com espiritual, guarir malalties reals o fictícies, entre les quals sobresurt en importància l'ullprendre i el lligam, que consistia en privar a un home de la seva potència sexual, sense oblidar el poder d'esbrinar l'esdevenir.

Aproximació a la condemna de la fetilleria

Els elements més antics que tenim per a la condemna de la fetilleria els trobem a la Bíblia i ja en el Deuteronomi es diu:

No tomarás en vano el nombre del Señor Dios tuyo, porque no quedará sin castigo el que por una cosa vana tomare su nombre en boca⁵.

Per tant, qualsevol esment al nom o a la figura de Déu per a fins no lícits quedava totalment prohibida. Però en aquest mateix llibre es concreta molt més la prohibició de la fetilleria i de les seves pràctiques:

No se vea en tu país quien purifique á su hijo ó hija, pasándolos por el fuego, ni quien consulte adivinos, y haga caso de sueños, de agüeros. No haya hechicero, ni encantador, ni quien pida consejo á los que tienen espíritu pythónico, y á los astrólogos, ni quien intente averiguar por medio de los difuntos la verdad. Porque todas estas

⁵ *Sagrada Biblia* (1980). Godella: Ediciones Servagrup, Deuteronomi, p. 183.

cosas las abomina el Señor⁶.

Al llarg de la història recollida en la Bíblia, la valoració dels esbrinadors, fetillers i nigromants és condemnada com una activitat contrària al mandat diví; per tant, ha de ser perseguida. En la carta de sant Pere als Gàlates es dona el càstig per a aquells que vulguin exercir aquest ofici basat en l'error

Culto de ídolos, hechicerias, enemistades, pleitos, zelos, enojos, riñas, disensiones, heregias, envidias, embriagueces, glotonerias y cosas semejantes; sobre las cuales os prevengo, como ya tengo dicho, que tales cosas hacen, no alcanzará el reino de Dios⁷.

Per tant, tenint com a element primordial el corpus ideològic de la veritat revelada, i on es trasllada aquesta condemna a la formulació dels diversos manuals d'inquisidors com a llibres guia per a la seva persecució. D'aquests podem destacar el del inquisidor Nicolau Eimeric, que no només manté la condemna, sinó que ajusta el tema fins arribar a descriure al personatge físicament, i a més a més, introdueix un element que serà fonamental per poder iniciar la persecució amb totes les de la llei, el diable, l'enemic indiscutible de Déu i per extensió de tot el poble de Déu.

El gironí i Inquisidor General de Catalunya, Aragó, València i Mallorca al 1357, diu el següent:

Los magos heretizantes o nigromantes, o invocadores del diablo son todos una misma cosa, presentan en común signos externos. En general, por efecto

de visiones, apariciones y conversaciones con los espíritus del mal, tienen el rostro retorcido y la mirada torva. Se dedican a adivinar el futuro, aun en cosas que dependen únicamente de la voluntad de Dios o de los hombres. La mayoría recurren a la alquimia y a la astrología. Si alguien es presentado al inquisidor bajo la acusación de nigromancia y el inquisidor ve que es astrólogo o alquimista, o adivino, ya que cuenta con un indicio seguro: todos los adivinos son, manifiestamente o a escondidas, adoradores del diablo. Los astrólogos también, y los alquimistas lo mismo, pues cuando no logran sus fines piden consejo al diablo, le imploran y le invocan. Y es evidente que al implorarlo le veneran⁸.

Per tant, no ens pot estranyar que les autoritats tinguessin a les seves mans la possibilitat d'iniciar un procés d'acusació per fetilleria a qualsevol persona que tingués alguna de les característiques del personatge, basant-se en la mateixa Bíblia o en el manual del mateix Eimeric o en Francisco Peña, entre d'altres.

L'inici del procés

L'inquisidor fiscal de Barcelona obre el procés contra Teresa Lluch veïna de Barcelona per jocs de cartes i sortilegis. El dia 3 d'abril del 1744 s'inicia donant veu als testimonis denunciants de la Teresa. En aquest primer testimoni, ja podem veure com, per voluntat pròpia però per mandat del seu confessor, declara Ana Castella davant del comissari i en aquest primer cas tenim una dona que vol que un home s'enamori d'ell, però amb poc resultat d'inici.

⁶ Op. Cit., *Deuteronomi*, p. 197.

⁷ Op. Cit., *Epístola de San Pablo a los Gálatas*. Cap. V, 20, p. 1339-1340.

⁸ EIMERIC, Nicolau (1983). *El manual de los inquisidores*. Barcelona: Muchnik ed. p. 162.

(...) ante el comisario Dn. Agustín Grau parecio de su voluntad Ana Castella de 25 años y que por descargo de su conciencia delato a esta Reo de mandato de su confessor, que teniendo la declarante comunicacion con cierto hombre, este se extravio de la declarante, y haviendo comunicadao con Eulalia Serrats esta dijo a la declarante, conocer a la Reo que sabia hacer sortilegios con esta baraja de Naipes, que mediante dicho juego lograria que este hombre volviera a su cariño, y sabia los pasos que daba. Que confeso la declarante y esta Eulalia Serrats, se reunió con esta Reo en su casa hacia unos cinco meses, quedando informada de dicha Eulalia Serrats. Dijo la Reo que ella haria un juego con esta varaja de Naipes mediante la qual lo aria la viniese, que de su estimacion volviese a comunicarla, que adivinaria los pasos que daba, que si pensava en ella. Que la Reo saco la varaja y empezo a repartirla de cinco montones, y despues tomo cada monton mirando los naipes, hizo esto con mucha atencion, diciendo al mismo tiempo a la dedclarante, que la persona de sus estimado, es para conocerlo, tenia el pensamiento en ella, que se hallaba en tal parte, y otras cosas semejantes dandole a entender que lla lo adivinaba, con los Naipes, (...) y que luego conocia que la persona que la declarante estimaba volveria a su antigua amistad y que esto lo expresava sin duda ninguna mediante aquel juego de naipes. Y este juego lo efectuo la reo despues de mas de 8 veces presente solo la declarante, y que expresando la declarante que con este juego no lograva lo que deseava, se lo dijo a la Reo.⁹

Degut a la manca de resultats Teresa

⁹ Arxivo Histórico Nacional (=AHN). INQUISICION, 3724. Exp. 114

Lluch haurà de provar un altre remei per intentar aconseguir a la seva clienta, que és el següent:

(...) y fue tomar dos palmitas de Romero y que las puso encima de unas brasas, que si despues de quemar estos ramos, el se volveria a la declarante y era señal de que la persona de su estimacion estimaba tambien a la declarante, y esto mismo ejecuto la Reo por quatro veces y tampoco logro el fin deseado y que en niguna de estas ocasiones pronunciava la Reo palabras semejantes a orar.¹⁰

Vist que el comissari també va examinar a Eulàlia Serrat de 21 anys i confirma el que havia dit l'anterior testimoni. Es va decidir el 28 d'octubre del 1744 fer una reprensió i un advertiment a Teresa, i la cosa no va anar a més. Però mesos més tard tornà a ser denunciada.

En 3 de Mayo de 1745 en Barcelona ante el comisario Dr. Oleguer en materia de comision (que dijo tenir del tribunal) parecio Marta Saulena de estado casada de 25 años que delato a esta Reo de que estando sirviendo la declarante por principios de Quaresma de 1745. Yendo la afligida por sus cortos medios, la dijo la reo que no se afligiese, que ella aria ciertas cosas con que lograria suerte, y que manifestando la declarante a la Reo cierto sentimiento que tenia un hombre que havia hablado mal de ella, le respondio la Reo hace cierto tiempo que cierto hombre se havia burlado de esta muger, y que havia echo un remedio con el que en darle havia muerto el tal hombre, y que entonces le dijo la declarante, hiciese algun remedio para el hombre que havia hablado mal de la declarante, volviese a su casa a burlarse de el. Y que con

¹⁰ *Op. Cit.*

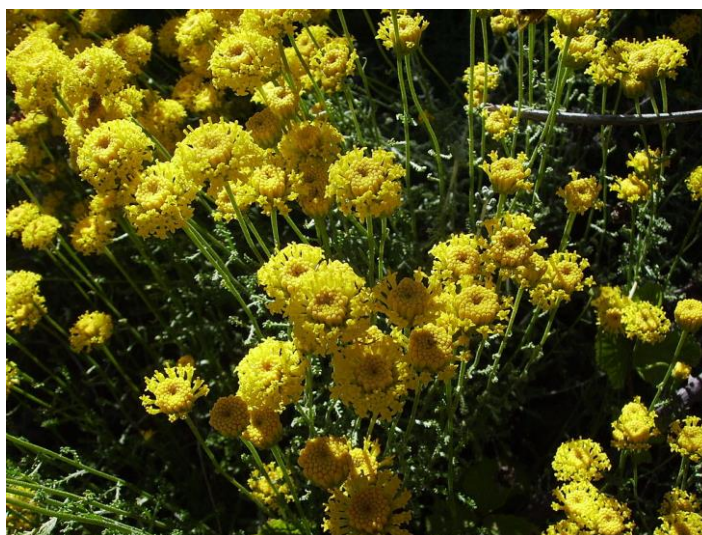
efecto para dicho fin compro la Reo Romero virgen, y sobre el fuego puso tres ramos de Romero en forma de cruz, haciendo la Reo cruces sobre estos ramitos, como cuando vendecia, y decia oracion, o palabras en voz baja, y que quemado el Romero practica lo mismo por dos veces consecutivas, y cuando al medio día a cosa de las dos de la tarde del mismo día, parecia dicho hombre en la casa de la de la declarante, de lo que se quedo pasmada, pues hacia mas de un mes que estaban reñidos, y que le havia hecho entender la demandante que no pusiese los pies en su casa, y que esta Reo no sabia que hombre era, y que haviendo ido dicho hombre a casa de la declarante, pregunto dicho hombre si lo havia embiado a llamar, le dijo que no, con lo que se fue, y haviendolo preguntado a la Reo, si ella havia llamado a dicho hombre, respondio que no, ni lo conocia ni sabia fuese aquel hombre.¹¹

la Reo una estampa de Sta. Elena que tuviese pintados los clavos, y una onza de candelas vendecidas, doradas y blancas y dijo que, en nueve dies consecutivos, al medio día, y media noche, havia de hacer lo que veria la declarante, y que un medio día puso la ymagen de Sta. Elena sobre la mesa, encendio tres o cuatro velas, cada una descolorida y hacia derretir la cera, teniendo las velas hacia abajo sobre el corazon de Sta. Elena, diciendo al mismo tiempo muchas palabras que no oio la Declarante. (...) Que tambien dijo la Reo a la Declarante la daria un tiesto con esta yerba llamada Valeriana, a cuias raices se habia de poner por tazas, a cuias yerbas se havia de dar de día las buenas noches, y de noche los buenos días y de esta daria fortuna con los Hombres, y no quiso la Declarante aceptar estas yerbas, y la Reo se blasonaba de que unas y otras mugeres la pedian remedios para este fin de amar con los hombres.¹²

Davant de la sorpresa de la Marta, aquesta va tornar a casa de la Teresa Lluch, li comentà el retorn de l'home voltant per casa seva sense entrar, i que si vol fer algun mal a l'home ha de fer altres coses que ella li dirà.

(...) y para ello tomola la Reo esa noche, sal molida, salvia, espenellach, genebrons, incienso y carfurca, lo hecho la Reo sobre el fuego diciendo muchas palabras en voz baja, y esto le dijo la Reo lo efectuava para que dicho hombre no tubiese gozo, ni pudiese sosegar hasta que tubiere amistad con la Declarante. (...) y compro

Com podem comprovar Teresa té un bon domini de l'herbolari. Veiem algunes de les seves propietats. La sàlvia que té

Espernallac (Font: Floracatalana.net.ca.wikipedia.org.upload.wilimedia.org)

¹¹ *Op. Cit.*

¹² Forosdelavirgen.org

Sàlvia (Font:

Floracatalana.net.ca.wikipedia.org.upload.wilimedia.org)

propietats bactericides i que s'ha utilitzat

tradicionalment com un bon remei pel mal de cap, per l'estómac, irritabilitat o retenció de líquids entre d'altres. L'espurnallac utilitzada per millorar la digestió, per eliminar cucs o els dolors menstruals, però que molt concentrada pot ser tòxica. El ginebre; aquest fruit cru és molt astringent i utilitzat per elaborar la ginebra. L'encens en forma d'ungüent s'ha utilitzat per guarir la pell d'edemes o cremades. Respecte a la valeriana sabem de les seves propietats sedants per l'ansietat i el nerviosisme. El fet d'utilitzar a Santa Elena de Constantinoble és clar, ja que està considerada dintre del santoral cristià com a patrona dels matrimonis difícils.

Respecte a les espelmes, aquestes tenen un alt poder simbòlic, a més aquestes per tenir el seu poder havien de ser beneïdes per un mossèn.

La pureza de la cera en una vela simboliza el cuerpo de Cristo, la mecha es una imagen de su alma y el fuego representa su naturaleza divina¹³

Però la cosa no va quedar aquí. Per ordre del seu confessor espiritual el 8 de maig del 1745 va comparèixer davant del mateix comissari Mariana Roy de 19 anys, casada i li va declarar el següent.

(...) de que deseosa de casarse con su marido, para conseguirlo se valio de esta Reo. Ramera publica, quando dijo (que en el verano de 1744) sabia hacer un juego con Naipes para adivinar donde estaban los hombres que ella queria, a que hora, y quando irian los Hombres a casa de las mugeres, y para hacerlos

Valeriana (Font:

Floracatalana.net.ca.wikipedia.org.upload.wilimedia.org)

¹³ *Op. Cit.*

pasar a casa de las mugeres, cuio juego hizo la Reo delante de la Declarante, poniendo las figuras separadas, y tomando esta decia, este es fulano y vendra a tal hora a mi casa, de la Declarante, y así sucedia puntualmente, de tal manera que era mui cierto todo esto, la reo decia, de forma que para hacer si a su marido que era orden al oido de la Delatante, aunque estuviese trabajando en la marisma de pescador, lo hacia dejar su trabajo aprisa, y corriendo iba a la casa de la Declarante de forma que no lo dejaba travajar, y mientras hacia dicho juego la Reo, decia muchas palabras murmurando expresiones, sin que jamas se le entendieran las palabras, y asi mismo que pasaba tal efecto tomaba la reo tres ramitos de Romero, los ponía sobre el fuego, y hacia cruces sobre el Romero mientras estaba ardiendo, y daba golpes con un dedo sobre el fuego, y decia palabras, y hacia venir al marido de la Declarante, lo que siempre sucedia para culaquier persona, fuera muger o hombre...¹⁴

Com veiem, els mateixos paràmetres d'actuació de Teresa es van repetint amb cada una de les dones que l'acusen davant del tribunal de la Inquisició. El joc de cartes, les oracions que no s'escolten per evitar caure en un delictes d'heretgia per utilitzar les sagrades escriptures, o el romaní sobre el foc i el signe de la creu. A més l'èxit que té en els seus resultats, tot i que de vegades hi ha elements menys desitjats com és el cas del marit de la Mariana, que va tenir, diguem-ne, efectes secundaris. Però en mig de la declaració tindrem una sorpresa.

Y que el marido de la Declarante, se puso tan flaco que por ello se quejo a esta Reo, que le respondió que era la

violència de este remedio, y que si no se hubiera quejado la testigo habria muerto sin duda su marido, asi que ceso la Reo de hacer este remedio, empezo a mejorarse dicho su marido y ponerse bueno y que la Reo dijo a la testigo que si ella queria en tres dies mataria a qualquier hombre, y el modo era tomar tres cartas, echarlas sobre el fuego bien encendido y encendidas la velas verdes, coloradas y blancas y mientras se encendian las cartas hacian arder las candelas teniendolas hacia vajo quemandolas, y diciendo ciertas palabras (que no expeso) matara en tres dies a qualquier hombre, y que la Reo dijo haver practicado este remedio a cierto hombre ortelano que vivia en la calle del peix, (...) al cabo de tres dies murio haviendole encontrado todo su cuerpo morado, y sabido esto por la Declarante, (...) le dijo la Reo que no hablase palabras.¹⁵

Com podem comprovar Teresa ja no només es dedica a lligar homes per demanda de les seves clientes, sinó que fa un pas més i s'acusa de l'assassinat d'un hortolà. Per tant, pugem un esglaiat en el delictes. El seus remeis poden, i causen la mort. Tot i que avisa a la declarant que no digui res, evidentment per les conseqüències que li poden venir si ho feia. La nostra protagonista continua la feina com ara el cas dels melons en què destrueix tot un camp d'un familiar seu.

El verano de 1744 teniendo la familia un huerto de melon con buenos melones y diciendo esta Reo que al dia siguiente irian algunas mugeres a comer de ellos, respondió la Reo que mañana podria ir a mirar los melones però que no tendrian el gusto de comerlos. Las mujeres que decia y

¹⁴ *Op. Cit.*

¹⁵ *Op. Cit.*

*Santa Elena de Constantinoble.
Cima da Colegiano. (Font: ca.wikipedia.org)*

que con efecto havia ido la testigo al dia siguiente con dicho familiar al melonar vieron que todos los melones estaban secos, de manera que fue preciso arar otro campo, de que quedan abiertos y que esta Reo era presuntamente notada de mala mujer y hechicera¹⁶

Tot veient que el tema es va complicant cada vegada més, el marit de Mariana Roy, Joseph Roy de 22 anys, d'ofici pescador, delata a la Teresa per ordre del pare qualificador, relatant el que li havia dit la seva muller. I introdueix un nou element en el cas, el Dimoni, i aprofundeix en les explicacions de les seves tècniques.

Sabido de que el verano de 1744 oio decir a la Reo que queria hacer ablar al Demonio, si el testigo consentia a ello, (...) lo que no quiso permitir el testigo. (...), asi mismo la reo enseño al

testigo una piedra yman que tenia en su casa, que era para fin de atrer a los Hombres a su voluntad, y no se pudiesen apartar de ella, y tambien dijo la Reo al testigo sabia un remedio para quemar las entrañas a las personas que queria mal, y consistia

en tomar tres clavos ponerlos en el fuego ardiendo al mismo tiempo con una candelitas y decir ciertas palabras que ella sabia y conseguir dicho fin. Que de la mujer del testigo tenia haberlo practicado la Reo, para un hombre, y que le havia salido bien. Como tambien le dijo a la testigo esta su mujer que esta Reo havia destruido el campo de melones, que era esto lo que se ofrecia declarar al Santo tribunal.¹⁷

Davant de totes les declaracions, l'inquisidor fiscal i els qualificadors conclouen l'informe de la següent manera, explicant els delictes i amb la demanda de pena per a la Teresa.

Dado vista al Inquisidor y calificado el expediente en 12 de Mayo de 1745 por quatro calificadores, defensor conforme con tener echos, y estos sortilegos amatorios, maleficos, con sospecha de pacto heretico y constitucion de la Reo de sospechosa de levi de suspecte in fiae, con el que el pedimento del fiscal de 14 de Mayo de 1745 tiene votado a prision en carceles secretas con embargo de vienes y se siga su causa hasta definitiva haciendose correccion que requerimos a esta.¹⁸

Conclusions

Al llarg del procés hem vist com Teresa Lluch té exclusivament una clientela femenina, la qual cosa no és res estrany

¹⁶ *Op. Cit.*

¹⁷ *Op. Cit.*

¹⁸ *Op. Cit.*

si tenim en compte el paper de la muller en la societat del segle XVIII, i més si aquestes dones pertanyien al poble, així el seu sotmetiment al valors establerts les deixava poc marge de llibertat. El poder comptar amb una persona com la Teresa, que escoltés el seus neguits i donés resposta era una via d'alliberament, tot i el perill que això suposava, tant per part de l'actuació de l'Església com dels homes amb els quals vivien.

També hem pogut comprovar que en un primer moment del procés la denúncia és per un tema amorós, el lligar homes perquè estimin a una dona, la qual cosa Teresa fa per mitjà d'una baralla de cartes, realment amb poc encert. I és aleshores quan ella fa les seves receptes per aconseguir el que desitja la clienta. Per a una altra clienta es tracta d'un cas de revenja personal amb ànim de castigar un home que l'havia ofès. En el següent cas, la Teresa puja el nivell: aconseguix que la Mariana Roy es casi amb el seu marit actual, però li comunica que és capaç de matar amb les seves receptes i que ja ho havia fet amb un pagès. Com a mostra del seu poder li diu que ha destruït un camp de melons i presumeix de tenir tractes amb el Diable.

Com es evident, cap de les seves receptes podia matar un home, encara que si utilitzava encens sí que podia intoxicar-lo. També utilitzava informació per poder-la fer passar com si hagués intervingut en el cas, com és l'afer dels melons.

L'Inquisidor fiscal veient les declaracions, embarga els seus béns per fer front a les costes del judici i l'envia a presó. Estudiad el cas pels qualificadors, els càrrecs són prou rellevants, sortílega, actes malèfics,

i sospita d'heretgia. No només per utilitzar Santa Elena sinó per la possibilitat que les recitacions que feia fossin oracions cristianes. També és sospitosa de levi que és el càrrec més suau ja que en cas de reincidència del delictes no acabava en mans de la justícia secular, i no comportava relaxació.

No sabem la pena imposada, però per altres casos, tindria o reclusió per temps determinat dintre de la ciutat, o bé l'expulsió de la mateixa. Segurament comportaria classes de doctrina cristiana en un convent o en la seva parròquia, tot seguida i vigilada per un mossèn a fi de no tornar a recaure en l'error.

